

Skrift, billede, kultur - og Postman

Bruno Ingemann

PAPIRER OM FAGLIG FORMIDLING NR. 22/90
KOMMUNIKATION/RUC

© 1990 Bruno Ingemann
Institut for Uddannelsesforskning,
Kommunikationsforskning og
Videnskabsteori
Roskilde UniversitetsCenter
Postboks 260,
4000 Roskilde

DeskTop Publishing: Bruno Ingemann
Tryk: Ruc's Trykkeri
Oplag: 300

ISBN 87-7349-134-7

**Licentiatforelæsning afholdt
d. 14.12.89 på
RUC/KommunikationsUddannelsen af
*Bruno Ingemann.***

**Opgaven stillet af bedømmelsesud-
valget: Lektor Bent Fausing, lektor
Kim Schröder og professor Søren Kjøl-
rup:**

**"Der ønskes en reflekteret vurdering
af de kulturelle konsekvenser af
overgangen fra skrift- til billedbase-
ret kommunikation.**

**Vurderingen skal tage udgangs-
punkt i en teoretisk stillingtagen til
diskussionen af den nævnte problem-
stilling i Neil Postman *Amusing Our-
selves to Death: Public Discourse in
the Age of Show Business*, specielt
kapitel 5: "The Peek-a-Boo World".**

Der er mange der har spurgt mig: "Hvem er Postman?"

Postman er en amerikansk intellektuel der er meget bekymret over kulturens forfald. Og dette forfald mener han skyldes informationsteknologiernes udvikling og brug. Han mener at det er telegrafien, fotografiet og fjernsynet der har skabt en kultur hvis forbillede er Las Vegas. Og han mener at amerikanerne er de bedst underholdte og samtidig det mindst velinformerede folk i den vestlige verden¹. "Fjernsynet er med andre ord ved at forvandle vor kultur til en eneste gigantisk underholdningsscene"².

Postman maler med den sorte pensel, men det er ikke censur og kontrol med medierne han er skræmt af. Nej det er Aldous Huxley's forestilling i *Fagre nye verden* han er skræmt af. Forestillingen om at endeløse mængder af usammenhængende, underholdende og ligegyldig information vil gøre folk ligeglade med det som virkelig betyder noget.

Jeg har det svært med Postman. I den bog jeg skal forholde mig til nemlig *Amusing Ourselves to Death* er jeg dybt uenig med ham i hans udgangspunkt – og det skal jeg vende tilbage til. Men læse man hans eksempler og

analyserne af dem, så har han mange gode konkrete iagttagelser.

Han mener f.eks. at det politiske liv i dag er mere bestemt af formen end af indholdet. Den tidligere præsident William Howard Taft var en gigantisk tung mand med mange hager. I fjernsynet ville billedet af en kolos på 150 kilo gøre det af med de logiske og åndrige spidsfindigheder i hans budskab. ”For i fjernsynet formidles budskabet først og fremmest visuelt, hvilket vil sige at fjernsynet formidler en samtale i billeder, og ikke i ord”.³

Den tidligere præsident Richard Nixon... har på et tidspunkt givet senator Edward Kennedy følgende gode råd om hvordan han skulle gennemføre en valgkampagne med succes: Tab ti kilo!⁴

Postman mener at det ikke alene er kandidaternes udseende der spiller en afgørende rolle på Tv. Forud for præsidentvalget i 1984 mødtes de to kandidater foran Tv-kameraet for at deltage i noget som blev kaldt ”debatter”. Hver kandidat fik fem minutter til at besvare spørgsmål som: Hvad er din politik i Centralamerika? Bagefter fik de hver ét minut til gensvar. Postman mener at under sådanne

omstændigheder spiller kompleksitet, bevisførelse og logik ingen rolle. Kandidaterne var mindre interesserede i at fremlægge argumenter end i at "gøre et personligt indtryk" fordi det er fjernsynet bedst egnet til. Debatterne blev opfattet som en boksekamp, hvor det vigtigste spørgsmål var hvem der havde knockoutet hvem.

I den anden debat lykkedes det præsident Reagan at give et kort og morsomt svar, da han blev spurgt om sin alder. Dagen efter mente adskillige aviser at Reagan havde slået sin modstander ud med dette vittige svar. Således vælges altså den frie verdens leder af folket i fjernsynets tidsalder.⁵ Mener Postman.

Han mener at den politiske diskussion, ja hele kulturen er blevet ødelagt af tre medieteknologier: telegrafien, fotografiet og især fjernsynet. Det er de nye teknologier der er skyld i den offentlige samtales forfald. Og når Postman taler om "samtale" så bruger han begrebet som en metafor og det omfatter alle de teknologier som gør det muligt for mennesker i en bestemt kultur at udveksle budskaber.⁶ Ved at analysere en kulturs samtaleredskaber så mener Postman at man kan gennemskue kulturen. Og her er han elev af den

canadiske medieforsker Marshall McLuhan som sagde: "Mediet er budskabet".

Kulturens forfald. Ja det er et forfald fra noget som var godt, som var bedre, som indeholdt kvalitet. Og det finder Postman i skriften. Han kalder det for det typografiske sprog. Hans norm for vurdering af kultur, billeder og medier henter han fra det skrevne ord. Ikke som man kan finde det i aviser og tidsskrifter i dag, men som man kunne finde det i tiden **før** de nye teknologier.

Et eksempel på kvalitet finder han i 1854 hvor der fandt en berømt debat sted i Peoria, Illinois mellem Abraham Lincoln og Stephen A. Douglas.

Den sidstnævnte lagde ud med en tale som varede i 3 timer. Så foreslog Lincoln at tilhørerne gik hjem og spiste til middag og så vendte tilbage til endnu 4 times tale.⁷

Talernes emner stillede store krav til tilhørerne. De måtte have en betydelig indsigt i de emner der blev diskuteret, samt kendskab til historiske begivenheder og komplicerede politiske spørgsmål.

Postman er begejstret for at talerne brugte lange og komplicerede sætninger og fordi det

det trykte ord bestemte denne samtales form og indhold.⁸

Det er skriftsproget der er målestokken for Postman's vurdering og kritik af de nye medieteknologier.

For Postman er det centrale det skrevne ords indhold. Det stiller krav til læseren om at kunne følge en tankegang, som kræver en betydelig evne til at kunne klassificere, drage slutninger og ræsonnere. Det indebærer, at man opdager løgne, fejltagelser og overdreven brug af generaliseringer, opdager svagheder i logikken og brud på den sunde fornuft. Det betyder også, siger Postman, at man afvejer ideer, sammenligner og kontrasterer påstande, forbinder én generalisering med en anden.⁹

Men ikke nok med det. Den gode læser jubler ikke over en rammende formulering eller standser op for at rose et inspireret skrevet afsnit. Ikke noget med følelser her, det er alvor og den analytiske tænkning er alt for optaget og for objektiv til at gøre noget sådant.

Den logiske fremstilling giver en højtudviklet evne til at tænke begrebsmæssigt, deduktivt og i sekvenser, mener Postman; den giver en dyb respekt for fornuft og orden; en afsky for modsigelser; en betydelig evne for

distance og objektivitet – samt eftertanke.¹⁰

Det typografiske menneske er styret af det skrevne sprogs logiske fremstilling. Postman vægter det rationelle meget højt. Men han er også romantiker. Han ser for sig bondedrengen som gik bag sin plov med en bog i hånden, moderen der læste højt for familien søndag eftermiddag, købmanden der læste bekendtgørelser om hvornår de sidste sejlskibe var ankommet. I et samfund uden megen mulighed for fritid var læsningen noget meningsfyldt, alvorligt og helligt.¹¹

Dette samfund, før telegrafene, før fotografiet, før fjernsynet, er et samfund hvor alle læser, og hvor alle deltager i den offentlige samtale, mener Postman vist nok. Han er ikke ganske klar på dette punkt fordi han ikke eksplicit formulerer nogen teori om samfundet.

Men denne forestilling om et samfund hvor alle er lige, hvor alle er frie, hvor ingen bestemmer over andre, hvor alles mening har betydning – denne forestilling kender vi jo igen i Habermas's teori om den borgerlige offentlighed.

Begrebet om en offentlighed og et offentligt ræsonnement implicerer respekt for sandheden! Fører man en debat, hvortil alle har lige adgang, vil denne i det lange løb lede til sandheden om et bestemt sagsforhold såfremt man deltager i debatten på forpligtende vis, dvs. at man må være rede til at acceptere argumenter, der omstøder ens oprindelige mening, og man kan følgelig ikke se bort fra disse argumenter blot fordi de skader en selv. Den blotte deltagelse forpligter: at deltage på skrømt er ikke at deltage. I debatten har ingen på forhånd fortrinsret til at definere det rigtige, kun argumenter vurderes, ikke personer. Det endelige resultat af debatten er ligeledes forpligtende, man kan ikke bagefter handle mod resultatet, for i så tilfælde har man jo kun deltaget på skrømt. Debatten fører jo til sandheden om et sagsforhold, og handler man derfor mod resultatet, handler man mod sandheden.¹²

Denne idé om den forpligtende debat med lige adgang for alle og respekten for sandheden både i debatten og i handlingen – ligger under Postman's kritik af medierne og kulturen.

Men teorien om den borgerlige offentlig-

hed er baseret på en tese om det opsplittede hverdagsliv. Ifølge denne teori oplever borgeren sin verden inddelt i et privat og et offentligt område, hvor der gælder forskellige spilleregler for adfærd og kommunikation. Det er derfor ikke muligt at definere et sammenhængende sæt af informationsbehov med gyldighed for hele livssituationen. Behovene for information er forskellige i de forskellige roller som borgeren indtager: i intimssfæren som familiemedlem, i socialssfæren som producent og forbruger, i den kulturelle offentlighed som udøver og konsument og i den politiske offentlighed som vælger og statsborger.¹³

Postman skelner ikke mellem de forskellige roller og de forskellige behov for information som rollerne afspejler. For ham er det ikke alene skriften det står som det uforlignelige redskab i den offentlige samtale, det er også en bestemt form for samtale som han sætter op som målestok. Nemlig det offentlige ræsonnement i den politiske offentlighed.

Prik, streg, streg, prik.

I midten af det nittende århundrede opstod en nye metafor for den offentlige samtale i Amerika. Postman mener at den logiske fremstilling her blev besejret og grunden blev lagt til forlystelsesindustriens tid.

Den ene idé var opfindelsen af telegrafien. Den anden opfindelsen af fotografiet.

Da Samuel Morse opfandt telegrafien bebudede han at den ville gøre "hele landet til ét stort nabolag".¹⁴

Men telegrafien gjorde mere end det, siger Postman. Den udslettede den gældende definition af information og gav dermed den offentlige samtale et nyt indhold. Han mener at telegrafien "rettede et tregaflet angreb på det trykte ords definition af samtale og indførte uvæsentlighed, magtesløshed og mangel på sammenhæng."¹⁵

Disse nedbrydende kræfter fik frit spillerum, fordi telegrafien skabte forestillingen om at informationens værdi ikke behøver at ligge i at den betyder noget for sociale og politiske

afgørelser og handlinger, men udelukkende kan eksistere i kraft af, at den er ny, interessant og skaber nysgerrighed.

Men Postman noterer også at det ikke alene er telegrafens der forvandler informationer til en handelsvare der kan købes og sælges. Det kunne kun lade sig gøre sammen med dagspressen.

Allerede før telegrafens opfindelse var aviserne på vej væk fra logisk udformede politiske opfattelser og aktuelle erhvervsinformationer og fyldte siderne med kriminalitet og sex, skriver Postman. Men det var dog positivt i den forstand at de i det mindste var lokale. De handlede om mennesker og steder som læseren kendte til. Men de var ikke alene lokale, de behandlede også de problemer og afgørelser som læserne stod overfor i deres personlige og sociale liv.¹⁶

Men telegrafens ødelagde totalt denne sammenhæng, mener Postman. Telegrafens gjorde det uvæsentlige væsentligt. "Den overvældende informationsstrøm havde meget lidt eller intet som helst at gøre med de mennesker, den var rettet imod, det vil sige med den sociale eller intellektuelle sammenhæng de levede i."¹⁷

Men det var ikke det værste. De væsentligste følger af telegrafens var, ifølge Postman, at den ved at formidle en overflod af uvæsentlige informationer på en dramatisk måde har ændret forholdet mellem information og handling.¹⁸

For første gang stod mennesker over for problemet med en informationsoverflod, hvilket betyder siger Postman, at de også stod over for problemet med en svækket social og politisk magt. Og Postman stiller læseren en række spørgsmål:

”Hvilke skridt har De i sinde at tage for at begrænse konflikten i Mellemøsten? For at begrænse inflationen, kriminaliteten eller arbejdsløsheden? Hvilke planer har De for at beskytte miljøet eller formindske risikoen for en atomkrig? Hvad har De i sinde at gøre ved NATO, OPEC, CIA osv.?”¹⁹ Og Postman svarer: De har ikke i sinde at gøre noget som helst.

Postman mener at nyhederne udløser en mængde forskellige meninger hos læseren, som man ikke kan gøre noget ved andet end ved at fremføre dem som flere nyheder, som man heller ikke kan gøre noget ved.

Før telegrafens tidsalder var forholdet mellem information og handling så tæt, at de

fleste mennesker havde en følelse af, at de i et vist omfang havde indflydelse på deres egen tilværelse og dens muligheder. Det er denne følelse af magt som Postman mener er gået tabt, fordi telegraferne gav informationer som ikke besvarede de spørgsmål vi havde stillet, og som under alle omstændigheder ikke gav os ret til at svare.

Postman tager det før-kapitalistiske samfund som udgangspunkt for sin kritik. Et samfund med en enkel arbejdsform med håndværk, landbrug og handel. Produkterne blev udviklet efter de konkrete behov der var til stede. Der var ikke forskel på hjem og arbejdsplads. Det var gården og værkstedet der var rammen for alle aktiviteter. Selve arbejdsprocessen var overskuelig og kunne følges fra start til slut. De produkter der blev udviklet var bestemt af konkrete behov. Selve arbejdsprocessen fulgte døgnets og årstidernes rytme.

Arbejde og fritid kunne ikke adskilles og fritiden var ikke noget helt andet i forhold til arbejdet, men blev brugt til deltagelse i gudstjenester. Samfundet var ikke styret af en fjern og anonym instans men var overskueligt og de fleste mennesker havde en følelse af at have en vis indflydelse på deres egen tilværelse.

Hvor Postman finder at det er den nye medieteknologi – telegrafen – der griber ødelæggende ind i samfundet og forandrer kommunikationen, tænkningen og relationen mellem information og handling, så er det nok mere kompliceret. Postman ser teknologien i sig selv som den eneste faktor der forandrer kulturen. Men jeg mener at det i høj grad er samfundet som forandrer sig og skaber grund for de nye teknologier.

Fra midten af 1800-tallet skabtes det industrialiserede samfund med nye klasser, nye magtforhold, nye konflikter. Her er der ingen sammenhæng mellem hjem, arbejde, børneinstitutioner og fritid. Det er tværtimod helt opsplittet og adskilt.

I det industrialiserede samfund er arbejdsfunktionerne spaltet op i en række delprocesser, arbejdet er underlagt maskinernes rytme og ikke naturens cykliske rytme. Arbejdet skal gøres i løbet af et ganske bestemt stykke tid, med ganske bestemte bevægelser helt uafhængig af tidspunktet på dagen og årstiden. Arbejderen får sin løn, men selve produktionen sker ikke for at opfylde et konkret brugsbehov hos den der udfører arbejdet. Det er

rettet mod et anonymt varemærke og har profit som styrende for produktionen.

Arbejdernes sansemåde bliver med industrialiseringen tilpasset maskinens rytme og kontinuerlige inddeling af tiden. Det er ikke glæden ved at lave et godt stykke arbejde der er vigtigt. Det er derimod kvalifikationer som pålidelighed og effektivitet der får langt større betydning end de faglige kvalifikationer. Afkaldet i arbejdet og nydelse i fritiden, hvor mediernes historier kan imødekomme ønsket om en cyklisk tidsoplevelse.

De to produktionsformer har indflydelse på sansernes brug og prioritering, mener f.eks. Bent Fausing.²⁰ Det er **nærsanserne** som smag, lugt, følelse der er trådt i baggrunden for de såkaldte **fjernsanser** som syn og hørelse. Det er især synssansen der kommer til at spille en afgørende rolle dels i selve produktionssfæren, og dels i cirkulationssfæren med vare- og medieudbud.

Synssansen er jo næsten involveret i al mediebrug. Så hvad er egentlig forskellen? Vi bruger jo synet når vi læser. Men ved læsningen er det kun bogstaverne der fremtræder umiddelbart visuelt. De forskellige begivenheder, handlinger, personer bliver netop be-

skrevet og derved skabes billeder. Det typografiske sprog forsøger netop fra midten af forrige århundrede at skabe et større visuel variation med forskellige skrifttyper og brug af illustrationer, der ikke mindst kunne komme det ikke-litterære massepublikums behov for viden og oplevelser i møde.²¹

Det er med industrialiseringen at betingelserne opstår for en massekultur: et masseproletariat og muligheder for en masseproduktion.

Klik. Klik. Klik.

Billeder!

Telegrafen var magtfuld, men det skrevne ord kunne have modstået dette angreb, mener Postman.²² Men samtidig med at Morse var ved at omdanne informationsindholdet opfandt Louise Draguerre fotografiet og William Henry Fox Talbot fandt ud af at fremstille et negativ som kunne kopieres i et uendeligt antal kopier. Postman mener at dermed blev massetryk og massepublikation af fotografier mulig. Han glemte den ikke uvæsentlige detalje at udviklingen af trykmetoden med opfindelsen af raster og bedre trykmaskiner er vigtige faktorer for massemedierne udvikling.

Men hvad er det så for et sprog som fotografiet taler med? Hvilken indflydelse har det på den offentlige samtale?

Postman mener at fotografering er et sprog som kun taler i enkeltheder. Til forskel for ord og sætninger formidler fotografiet ikke nogen idé eller forestilling om verden, undtagen når

vi bruger sproget til at omdanne billedet til en idé.

Det taler ikke om "mennesket" men om ét menneske, ikke om "træet" men kun om ét konkret træ. Man kan ikke lave et fotografi af "naturen", heller ikke et fotografi af "havet". Man kan kun fotografere et bestemt brudstykke af det som eksisterer her og nu – en klippe i et bestemt landskab, i en bestemt belysning, i et bestemt øjeblik fra en bestemt synsvinkel.

Denne indsnævring af skriften til et sprog som taler i konkrete billeder opfatter Postman som et forfald. Man kan jo ikke argumentere med fotografiet, mener han, det er jo bare et bevis på at der var nogen og at der skete noget på et bestemt tidspunkt. For Postman er fotografiet en verden af fakta. "Fotografiet selv fremsætter ikke påstande, som kan diskuteres, præsenterer ikke nogen udførlige og utvetydige kommentarer. Det fremfører ikke påstande, der kan gendrives, så fotografiet kan ikke gendrives."²³

Men ikke alene fremfører fotografiet kun fakta, men disse kendsgerninger er helt løsrevet fra sammenhængen. Og det er her han ser forbindelsen til telegrafien.

"Ligesom med telegrafien, genskaber foto-

grafiet verden som en række fritstående begivenheder. Der er ingen begyndelse, midte eller afslutning i fotografiernes verden, som der heller ikke er det i telegrafens. Verden er atomiseret. Det eneste, der findes er nuet, og det behøver ikke at indgå i nogen historie, som kan fortælles.”²⁴

Postman mener altså at fotografiet udelukkende bruges som bevis, som en kendsgerning. Og denne kendsgerning er sand, fordi man jo ikke kan benægte at det fotografiske motiv har befundet sig foran kameraet. Det er en noget snæver opfattelse af sandheden og af fotografiet.

Fotografiet citerer fra virkeligheden. Men citationen kan misinformere når det placeres som en kendsgerning i en argumentation. Nogle gange er misinformationen tilsigtet som f.eks. i reklamen. Men ofte er det resultatet af en ubestridelig ideologisk kendsgerning.

Den engelske medieforsker John Berger bruger følgende eksempel:

I begyndelsen af det nittende århundrede tog de europæiske rejsende, soldater, koloniale administratorer, eventyrer fotografier af de »indfødte«, deres skikke, deres arkitektur, deres rigdom, deres fattigdom, deres kvinders

bryster, deres hår; og disse billeder blev læst som bevis på retfærdigheden af den britiske deling af verden. Delingen mellem dem som organiserede og rationaliserede og overlevede og dem som blev overlevet.

Og Berger understreger: "I sig selv kan fotografiet ikke lyve, men i samme åndedrag, det kan heller ikke fortælle sandheden; eller snarere: sandheden som det fortæller, sandheden den selv kan forsvare - er begrænset."²⁵

Man kan stille spørgsmålstejn ved den måde som Postman opfatter fotografiet på. For ham er fotografier udelukkende indeksikalske tegn, altså at det vi ser og genkender i fotografiet er indeksikalske tegn for "virkelighedens fodaftryk".

Men fotografiet kan bruges i forskellige kontekster:

Fotografier bruges til videnskabelige undersøgelser: i medicin, fysik, meteorologi, astronomi, biologi.

Fotografisk information bruges også i systemer til social og politisk kontrol - ID-kort, pas, militære efterretninger.

Andre fotografier bruges i medierne som midler for offentlig kommunikation.

De tre kontekster er forskellige, og allige-

vel anses det almindeligvis at fotografiets troværdighed - eller den måde som denne troværdighed fungerer - er den samme i alle tre.

Men i virkeligheden er det anderledes. Når et fotografi bruges videnskabeligt, er dets ubestridelige bevis en hjælp til at komme til en konklusion: det leverer information indenfor undersøgelsens begrebsmæssige ramme. Det leverer en manglende detalje. Når fotografier bruges i et kontrolsystem, er dets bevis mere eller mindre begrænset til at skabe identitet og nærvær. Men så snart et fotografi bruges til kommunikationsformål, er den levende erfarings natur involveret, og så bliver sandheden mere kompleks.

Et røntgenbillede af et skadet ben kan fortælle den absolutte sandhed om benet er brækket eller ej. Men hvordan fortæller et fotografi den absolutte sandhed om en mands erfaringer med sult eller om hans erfaringer med et gilde.

Alle fotografier har en status som kendsgerninger. Men fotografiet kan give mening til disse kendsgerninger.

Et hvilket som helst fotografi som vi ser er mangetydigt. Ser vi et fotografi af en mand

med en hest så forsøger vi at finde en mening med det, vi giver det en fortid og en fremtid. Det er vi nødt til for fotografiet er mangetydigt.

Mangetydigheden i et fotografi findes ikke i det øjeblik hvor begivenheden fotograferes: her er det fotografiske bevis mindre mangetydigt end et øjnvidnes forklaring. Billedet er bestemt af hvad kameraet har optaget. "Mangetydigheden opstår i kraft af afgrunden mellem optagelses-øjeblikket og iagttagelses-øjeblikket."²⁶

Et fotografi bevarer et øjeblik af tid og forhindrer det i at blive udvisket gennem fortrængning af andre øjeblikke. I den henseende kan fotografier sammenlignes med billeder gemt i hukommelsen. Men der er en fundamental forskel: mens huskede billeder er en rest af fortløbende erfaringer, så isolerer fotografiet fremtrædelsen af et afbrudt øjeblik.

Berger mener at alle fotografier er mangetydige. Alle fotografier er taget ud af en sammenhæng. Hvis begivenheden er en offentlig begivenhed, er sammenhængen historien; hvis den er personlig, er sammenhængen som er blevet brudt, et livs historie. Selv et fotografi af et uskyldigt landskab bryder en sammenhæng:

nemlig lyset og vejrets. Afbrydelser producere altid mangetydighed. Men ofte er denne mangetydighed ikke åbenbar, for så snart at fotografier bliver brugt sammen med ord, producere de tilsammen en effekt af vished.

I relationen mellem et fotografi og ord, tigger fotografiet om en fortolkning, og ordene leverer den almindeligvis. Fotografiet som er uigennemdrivelig som bevis men svag i betydning, bliver givet mening af ordene. Og ordene, som i sig selv forbliver på et niveau af generalisering, bliver givet specifik autensitet gennem fotografiets uigendrivelighed. Sammen bliver de to meget kraftfulde.²⁷

Postman mener også at sammensætningen af fotografi og ord er meget kraftfuld. Men fra hans synsvinkel bliver denne sammenhæng en trussel mod den logiske fremstilling. Han mener at fotografiet blev det fuldendte komplement til den strøm af telegrafiske nyheder-ingen-steder-fra, som truer læserne med et hav af fakta fra ukendte steder om fremmede med ukendte ansigter. For fotografiet giver begivenhederne i fjerne lande konkret virkelighed og knytter ansigter til de ukendte navne. På den måde skabes en tilsyneladende sammenhæng i "dagens nyheder" og samti-

dig skabes en sammenhæng for fotografiet.²⁸

Men Postman påstår at det er en **pseudo-sammenhæng**, en struktur der skabes for at give det udseende af at løsrevne og uvæsentlige informationer kan bruges til noget. Men disse informationer, siger Postman, fører ikke til handling, problemløsning eller forandring. De kan ikke bruges på en måde som virkelig er af betydning for vort liv. De kan kun bruges til underholdning.²⁹

Postman interesserer sig ikke for billeder som billeder. Han er uden blik for billedernes mangetydighed og æstetiske muligheder. Han er nærmest bange for billeder. Han bygger hele sin argumentation imod brugen af fotografier på en meget indsnævret opfattelse af hvad fotografier er og han er uden interesse for at analysere hvordan billeder konkret indgår i aviser, tidsskrifter og undervisningsmateriale. Billedet er blot noget andet – og dårligere end den logiske skriftbårne fremstilling. Og som de værste eksempler på denne ødelæggelse finder han blade som *Life*, *Look*, *Daily Mirror* og *Daily News*. Han ser ikke de informationsmæssige potentialer der udvides og udvikles og at skrift/billed kombinationer skaber helt nye former for kommunikation

som ikke er dårligere end tidligere former, men som er helt forskellige fra den logiske fremstilling som han finder er målestokken for den offentlige samtale.

Jeg deler ikke Postman's angst for billeder eller angsten for det typografiske sprogs sammenbrud. Jeg ønsker tværtimod en udvikling med en stadig større opsplitning af tekst, med en bedre og mere bevidst brug af enkelt billeder og flere billeder sammen, med brug af andre grafiske visualiseringer og en meget tæt integration mellem tekst og billede. Men det kræver en helt anden type tekst end den Postman foretrækker.

En tekst/billedtype som giver læseren frihed til at vælge. Frihed til at fordybe sig. Frihed til at springe over. En teksttype som forudsætter at læseren er aktiv i produktionen af hans eller hendes helt personlige udgave af teksten.

Det vil jeg betegne som en demokratisering af det trykte medie med en stadig større hensyntagen til læseren.

Det vil Postman i hvert fald ikke være enig med mig i – tværtimod.

I Postman's øjne er det medierne der skaber den opsplittede virkelighed, og det er tele-

grafen og billedets skyld. At samfundet er opsplittet og konfliktfyldt har han som sagt tidligere ikke øje for. Denne forskrækkethed over for de nye medieteknologier er helt bestemmende for hvad han får øje på. Og især hvad han lukker øjne over for. Men det bliver endda værre når den tredje nye medieteknologi kommer på banen: Fjernsynet.

Zap. Zap. Zap.

Postman mener at de elektroniske teknikker tilsammen har skabt hvad han kalder for en tittit-verden, hvor snart den ene, snart den anden begivenhed dukker op i et kort øjeblik for så at forsvinde igen. ”Det er en verden uden sammenhæng og mening, en verden som ikke kræver, ja ikke engang tillader, at vi foretager os noget, en verden, der ligesom barnets tittit-lege består af isolerede oplevelser. Men ligesom tittit-legen er den endeløst underholdende.”³⁰

Postman mener at det var telegrafien og fotografiet der skabte denne tittit-verden, men at det er fjernsynet der på farlig vis fuldender samspillet mellem billede og øjeblikkelighed. Og via fjernsynet bliver det bragt direkte ind i hjemmet. Og Postman mener at alt bliver påvirket af fjernsynet. Der findes ikke det emne af almen interesse som ikke finder vej til fjernsynet: politik, nyheder, uddannelse, religion, videnskab, sport... Dette indebærer, mener Postman, at folks opfattelse af disse emner

udformes af fjernsynet og dets ensidige tendenser. Men ikke alene det: Fjernsynet tilrettelægger kommunikationsmiljøet og styrer hvilke film vi skal se, hvilke bøger, plader og aviser vi skal købe, hvilke radioprogrammer vi skal lytte til.³¹

Fjernsynet dirigerer ikke altså blot vor viden om verden, men har opnået status som "meta-medium" og dirigerer også vor viden om **hvordan vi erhverver os viden**, mener Postman.³²

Og det er altså denne opsplитning af informationer, mangel på logik, kompleksitet, kontinuitet og fornuft. Altså at fjernsynet ikke følger den logiske fremstillings norm.

Postman klandrer fjernsynet for at være fjernsyn. Han beklager at fjernsynet ikke er bundet til skriftsproget. Jeg mener at det centrale ved fjernsynet er at det er mundtligt. Men hvad vil det sige at fjernsynet er mundtligt?

Fjernsynets betydning fremkommer ved den talte udtryksform i forening med visuelle billeder. Det bevirker at sekvenser, der tilsyneladende rummer selvmodsigelser og logiske brist, ikke nødvendigvis er forkerte i budskabet. De skal ses som elementer i en helt anden form for logik: som bestanddele i en proces,

der skal frembringe tilfredsstillende og sandsynlig betydning. Budskabet får sin gyldighed fra konteksten, fra modstillingen af auditive og visuelle elementer og ikke fra den logiske fremstillings deduktive krav.

Fjernsynets grundlæggende ikke-boglighed får kritikere som f.eks. Postman til at overvurdere den boglige kultur.

Den boglige kultur... er uhyre nem at undgå – mener Fiske&Hartley – man kan simpelt hen lade være med at læse bøgerne. Dens virkning er ofte overfladisk, og i skoletiden modarbejdes den ofte af de ”meget forskellige og undertiden direkte modstridende personlige, mundtlige traditioner der stammer fra elevens familie og kammeratskabsgruppe”.³³ Det handler altså om del-kulturelle grupper.

Hvis vi accepterer at der er en kulturel kløft mellem mennesker der vanemæssigt bruger det skrevne ord og mennesker hvis opfattelseskoder væsentligst er af mundtlig karakter, så er det fjernsynet der kan styrke mundtligheden og den mundtlige logik.

Jeg mener at fjernsynet stadigvæk er præget af gamle ‘elitære’ udtryksformer, at fjernsynet er for lidt mundtlig, at mediet kunne blive mere sig selv og opdyrke den mundtlige

logik. Det kunne blive til en sand demokratisering af kulturen.

Men fjernsynet er fortsat domineret af den herskende kulturs linearitet og rationalitet mener f.eks. Fiske&Hartley. Og det skyldes at selvom fjernsynet har mundtlige former, så forbliver den herskende klasses litterære former den vigtigste faktor i udformningen af programmedarbejdernes ideologi.³⁴

Postman slutter direkte fra mediernes indhold til mediernes påvirkning. Ud fra de indholdsanalyser han laver på Tv-nyhederne, Tv-reklamen, religiøse udsendelser, politiske udsendelser, undervisningsudsendelser slutter han direkte til den påvirkning disse udsendelser har på "folk". Man kan sige at han har en individualistisk-funktionel tilgang til fjernsynet. Postman er åbenbart tilhænger af den klassiske "kanyle-teori" om massemediernes anvendelse og virkning. Han forestiller sig tilsyneladende at de enkelte seere er organismer, hvor mediernes indhold og form direkte går ind i seeren og opfattes og forestås som de formuleres i mediet.

Postman er egentlig slet ikke interesseret i at diskutere hvordan læserne aktivt bruger fjernsynet. Han er en lidt forsinket amerikansk

repræsentant for den kritiske teori som Frankfurterskolen med kulturteoretikerne Horkheimer og Adorno formulerede på baggrund af 30'ernes fascisme. De anså den kommercielle kulturindustri for at være organiseret "massebedrag", der bistår autoritære magthavere med at vildføre befolkningen, så den godvilligt accepterer sin egen undertrykkelse og fordummelse.

Postman har fået ideen fra den mediebegejstrede McLuhan om at man ved at analysere en kulturs samtaleredskaber kan man gennemskue kulturen. Hvis han var fortsat med McLuhan havde han måske også fået et andet syn på fjernsynskulturen. McLuhan prøver at skelne mellem "varme" og "kolde" medier:

Han mener at Tv er et koldt medium da kun lidt er givet og meget må fyldes ud af seeren. Varme medier på den anden side kræver derfor ringe deltagelse, og kolde medier kræver megen deltagelse og fuldførelse af publikum.³⁵

Ifølge McLuhan er der rigeligt at gøre for publikum ved et koldt medie som fjernsynet. Seeren skal gøre det meste af arbejdet for at gøre skærmens lyd og billeder meningsfulde. Denne opfattelse står i direkte modstrid med

Postman's forestilling om den direkte effekt af mediet.

Men er der egentlig noget der tyder på at McLuhan har ret i at fjernsynet krævet at seeren skal gøre det meste af arbejdet med at udfylde hullerne i fortællingen i lyd og billeder? Postman er selv meget optaget af Nyhedsudsendelser og vi kan jo prøve at se på en receptionsundersøgelse som er lavet af Klaus Bruhn Jensens og handler om "Seernes Tv-Avis".

Han finder i sin receptionsundersøgelse, at seeren ikke sidder passivt foran skærmen og lader lyd og billeder flyde uhindret igennem sig. Seeren forsøger at skabe en sammenhæng i kaos. Seeren skaber en slags **supertemaer**. Det er seerens redskab til at skabe sammenhæng inden for den enkelte historie, mellem flere historier og mellem flere historier og seernes egen situation. Supertemaerne er et forbindende led i modtagelsen af nyheder.

Og hvad er det så for supertemaer som seeren samler historierne i? Klaus Bruhn Jensen finder at der er fire supertemaer: Krigen; Demokrati; Arbejdsløshed; Miljøet.

Tema'et **krigen** er først og fremmest krigen som den udspiller sig på slagmarken f.eks.

Iran/Irak, Afghanistan, Nicaragua. Men det er også atomprøvesprængninger, flygidsler og våbensalg. Men den kan også dreje sig om den nære vold.

Tema'et **demokrati** er seernes erfaringer med at en lang række begivenheder kan forklares med forskelle i magt og indflydelse. I forholdet mellem høj og lav.

Tema'et **arbejdsløshed** bruges af seerne til mere tidsaktuelle forklaringer på tingenes tilstand i Danmark: besparelser, arbejdsløshed...

Tema'er **miljøet** er et stort og omfangsrigt supertema. Det samler f.eks. indslag om: økologiske svin, problemer med nikkelallergi, problemer med ozonlaget, gensplejsede enzymer...³⁶

Supertemaerne spiller to forskellige roller. De kan sammenbinde to historier i forhold til et generelt begreb eller emne, og på den måde skabe en sammenhæng i den samlede Tv-Avis for seerne.

Supertemaerne spiller også en rolle i den enkelte historie. Seerne bruger deres egen erfaringsverden for overhovedet at skabe en meningsfuld sammenhæng i den enkelte historie. Det kan være en direkte sammenhæng mellem historien og seerens egen situation

f.eks. truslen om arbejdsløshed. Eller en mere indirekte sammenhæng mellem historien og det samfundssystem seeren kender f.eks. graden af demokrati og forskellen mellem høj og lav.

2 millioner seere opfatter ikke Tv-Avisen på den samme måde. I brugen og fortolkningen af Tv-Avisen, er der store forskelle. De ligger i høj grad i et fællesskab. De ligger i de livsbetingelser, arbejde, sociale og kulturelle aktiviteter som 'medlemmerne' af et fællesskab deler. Vi er altså mange 'fællesskaber' som er socialt funderet og som i gruppen har fælles regler for hvordan, vi fortolker massemediernes.³⁷

Men underholdningen. Den virker i hvert fald direkte fordummende. Her er der da ikke ret meget som læseren kan gøre?

Kim Schröder har lavet en receptionsanalyse om oplevelsen af Dollars. Han finder at seerne hele tiden 'pendler' mellem fordybelse og distance.

Men hvad er 'belønningen' for at pendle frem og tilbage mellem fordybelse og distance? Han finder at Dollars opretter en slags

æstetisk kontrakt med seerne: ”Det tilbyder dem en mulighed for at udforske individuelle og sociale spændinger, for at overvære adfærdsformer der udgør en trussel mod det herskende moralkodeks, mod et løfte om at oplevelsen vil være iblandet så hyppige usandsynligheder og forudsigeligheder, at de kan ophæve indlevelsen og trække sig tilbage til en distanceret position, såfremt de begynder at føle sig ubehageligt til mode over den fiktive udstilling af smertelige og umoralske forhold.”³⁸

Han mener at distanceringen virker som en slags ’omvendt’ fremmedgørelsesmekanisme: Mens Brecht skaber fremmedgørelseseffekten for at forhindre tilskueren i at lade sig opsluge af den dramatiske fiktion, dér virker distanceringspositionen som en mulighedsbetingelse for indlevelse i Tv-fiktionen.

Man kan sige at Dollars-projektet empirisk afsøger seernes forventningshorisont. Seerne trækker på deres erfaringer med Tv-fiktionsserier i almindelighed og på deres indgående kendskab til Dollars i særdeleshed. De møder også teksten med erfaringer fra deres eget liv og bruger teksten som katalysator for at fremkalde oplevelser og situationer fra de-

res egen dagligdag.

Receptionsforskningen viser altså at seerne er aktive. De har et indgående kendskab til genrer, fortælleformer, koder. Når seerne på den måde spiller en aktiv rolle overfor den enkelte Tv-udsendelse, ja at de faktisk skaber den når de ser den – så kunne alt jo være godt.

Problemerne ligger for mig at se ikke der hvor Postman finder dem – nemlig i at alt bliver til underholdning. Ejheller i at Tv er domineret af en mundtlig fortælleform som er flygtig, dramatisk, snakkende, konkret og episodisk.

Nej problemerne ligger mere i det der ikke bliver synligt. I ideologien.

Det vil jeg belyse ved den idé som John Fiske og John Hartley har opkastet nemlig den at anskue fjernsynet som vores kulturs skjald.³⁹ De skjalde vi kender fra middelalderen ernærede sig som en slags sprogformidlere. De behandlede og omsatte deres samtids hovedproblemer til poesi og søgte – og nåede – et bredt publikum med deres på en gang oplysende og underholdende vers.

Skjalddigtningens budskaber blev formet efter de formodede behov i kulturen hos det aktuelle publikum og ikke efter tekstens egne

indre krav. Og som Tv er det i dag var skjaldene uhyre centralt placeret i deres kultur. Skjaldene skrev ikke deres tekster ned med publikation for øje, men benyttede sig altid af den mundtlige fremstillingsform. Deres rolle var oftest positiv og dynamisk, og skjaldene arbejdede på at indpasse deres budskaber i den gældende kultur og gøre budskabet samfundsmæssigt acceptabelt.

Når Fiske&Hartley overfører denne funktion på fjernsynet finder de at:

1. Tv artikulerer hovedtrækkene i den etablerede kulturelle enighed om virkeligheden
2. Tv inddrager de enkelte medlemmer af kulturen i sit herskende værdisystem
3. Tv priser, forklarer, fortolker og retfærdiggør de enkelte kulturmedlemmers handlinger og gør dem samfundsmæssigt acceptable
4. Tv forsikrer og bestyrker den herskende kultur ved at bekræfte dens ideologi og mytologier
5. Modsat blotlægger Tv også de eventuelle træk ved kulturens selvforståelse der er blevet uhensigtsmæssige
6. Tv overbeviser publikum om at den enkeltes identitet garanteres af kulturen som helhed
7. Ved hjælp af disse funktioner overfører Tv

en følelse af tryghed, forståelse og kulturel samhørighed til de enkelte repræsentanter for publikum.

Skjaldformidleren forsøger at artikulere centrale anliggender i kulturen, men han kan kun i meget begrænset omfang omtale ideologier, anskuelser, tænkemåder og perspektiver som tilhører grupper der befinder sig i kulturens periferi. Og da samfundene i den vestlige kultur er klassesdelte, reagerer fjernsynet med en overvægt af budskaber der fremstiller og udfolder den herskende classes ideologi. Grupper der har en klar kulturelt rodfæstet identitet bliver udelukket fra fjernsynet eller bliver kun synlige i det omfang deres mytologi stemmer overens med borgerskabets ideologi. Det gælder f.eks. ungdommen, sorte, kvinder, arbejdsløse...

Det er denne usynliggørelse jeg finder er et større problem end underholdningen i sig selv.

Streg. Klik. Zap.

Jeg vil gerne sammenfatte mine grundlæggende pointer:

Jeg mener at det er udtryk for en teknologiforskrækkelse at tro at en ny teknologi i sig selv er tilstrækkelig til at forandre skriften, sproget og kulturen. Jeg mener at de samfundsmæssige betingelser i langt højere grad er med til at skabe forudsætningerne for forandringerne.

Jeg mener at det er udtryk for en elitær holdning at betragte billeder som et mindre-værdigt sprog. Jeg mener at billeder fascinerer og udfolder helt andre oplevelsesmønstre og forståelsesmønstre, og at det er en udvidelse af vores kulturelle muligheder.

Jeg mener at det er udtryk for en forsimplet holdning til "folk" at opfatte dem som objekter for medierne indhold og form.

Jeg mener at mediernes brugere er aktive og udvikler deres egne strategier for brugen og forståelsen af medierne og deres udtryk og indhold.

Og så vil jeg gerne slutte med at være enig med Postman. Efter at han har beskrevet forfaldet i kulturen og især fjernsynets skadelige virkninger på kulturen, skriver han: "Under alle omstændigheder er problemet ikke, **hvad** vi ser. Problemet er, **at** vi ser. Løsningen må findes i, **hvordan** vi ser."⁴⁰

Hvordan skal vi så lære det? Jo det mener Postman kun kan ske på en måde. Gennem undervisning. Det er skolens opgave at tolke symbolerne i vores kultur. Det må derfor også være skolens opgave at lære eleverne hvordan de skal forholde sig til de nye teknologier.

Men skulle Postman og jeg sammen forsøge at gøre det i praksis ville vi fra starten være temmelig uenige i formålet med undervisningen. Hvorfor vi vil være det håber jeg er fremgået af forelæsningen som slutter her.

Tak fordi I så opmærksomt lyttede.

Kilder:

- ¹ Niel Postman: *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*, Viking 1985. Dansk udgave *Fagre nye Tv-verden*, Hekla 1989 – alle sidehenvisninger er til den danske udgave. Side 137.
- ² Postman (1989) side 108.
- ³ Postman (1989) side 18.
- ⁴ Postman (1989) side 14.
- ⁵ Postman (1989) side 126
- ⁶ Postman (1989) side 17.
- ⁷ Postman (1989) side 66.
- ⁸ Postman (1989) side 69.
- ⁹ Postman (1989) side 72.
- ¹⁰ Postman (1989) side 87.
- ¹¹ Postman (1989) side 85.
- ¹² Torben Beck Jørgensen: *En introduktion til Habarmas: Borgerlig offentlighed*, 1975. Side 1.
- ¹³ Anker Brink Lund: "Habarmas i hovedet og Gallup på papiret" in Jensen&Pittelkow (red): *Det ukendte publikum*, C.A.Reitzels Forlag1986. Side 32.
- ¹⁴ Postman (1989) side 89.
- ¹⁵ Postman (1989) side 90.
- ¹⁶ Postman (1989) side 91.
- ¹⁷ Postman (1989) side 92.
- ¹⁸ Postman (1989) side 93.
- ¹⁹ Postman (1989) side 94.
- ²⁰ Bent Fausing&Peter Larsen: *Billeder: Analyse og Historie*, Dansklærerforeningen 1982. Side 103.
- ²¹ Bent Fausing&Peter Larsen: (1982) side103. Og Bent Fausing: *Fascinationsformer. Æstetik og medier under fascismen og i socialstaten*, Gyldendal 1977. Side 15.
- ²² Postman (1989) side 96.

- ²³ Postman (1989) side 99.
- ²⁴ Postman (1989) side 100.
- ²⁵ John Berger: *Another way of Telling*, Writers and Readers 1982. Side 97.
- ²⁶ John Berger: (1982) side 89.
- ²⁷ John Berger: (1982) side 91-92.
- ²⁸ Postman (1989) side 101.
- ²⁹ Postman (1989) side 105.
- ³⁰ Postman (1989) side 104.
- ³¹ Postman (1989) side 105.
- ⁷² Postman (1989) side 106.
- ³³ John Fiske & John Hartley: *Fjernsynets sprog*, Nyt Nordisk Forlag 1981. Side 104.
- ³⁴ John Fiske & John Hartley: (1981) side 107.
- ³⁵ M.H. McLuhan: *Mennesket og medierne*, Gyldendal 1967. Side 37.
- ³⁶ Klaus Bruhn Jensen: *Seernes Tv-Avis*, Danmarks Radio 1987. Side 107.
- ³⁷ Klaus Bruhn Jensen: (1987) side 107.
- ³⁸ Kim Schröder: "Dollars og hjorten ved skovsøen", 1988. Side 55.
- ³⁹ John Fiske & John Hartley: (1981) side 73. Her er visse formuleringer hentet fra Iben Henriette Mogenssen & Helle Trolle-Christensen: "Ordbilleder", 1989.
- ⁴⁰ Postman (1989) side 202.

Papirer om faglig formidling:

1/85: Leif Jensen: *Historien og de gode historier.*

2/85: Leif Jensen: *Indføring i tekstanalyse.*

3/85: Jørgen Bruun Pedersen: *Kommunikation og krise.*

4/85: A.T.Mortensen & Robin Cheesman: *Hvad så øjet...*

5/85: Leif Jensen: *Vejrudsigten...*

6/85: Jørgen Bruun Pedersen: *De ældre som målgruppe.*

7/86: A.B.Lund & J.M.Christensen: *Kommunikation i sundhedsvæsnet 1.*

8/86: Jørgen Bruun Pedersen: *Teori, model og faglig formidling.*

9/86: Bruno Ingemann: *Rough.*

10/87: Ulla Ryum: *Kvindesprog – udtryk og det sete.*

11/87: Niels Erik Wille: *Litteratur om medier, kommunikation.*

12/87: A.B.Lund & J.M.Christensen: *Kommunikation i sundhedsvæsnet 2.*

13/87: Jan Krag Jacobsen: *Hvorfor det? 22 spørgsmål.*

14/87: Jørgen Bruun Pedersen: *Illustrationer i faglige tekster.*

- 15/87: A.T. Mortensen & Robin Cheesman: *Om målgrupper.*
- 16/88: Henriette Christrup: “*Virkelighedsbilleder*”.
- 17/88: Oluf Danielsen: *Vidensbaserede sagsbehandlingssystemer.*
- 18/88: Jørgen Bruun Pedersen: *De ældre og seksualiteten.*
- 19/89: Birgitte Ravn Olesen: *Omstilling i den offentlige sektor.*
- 20/89: Bruno Ingemann: *Billedteori.*
- 21/90: Leif Becker Jensen:
- 22/90: Bruno Ingemann: *Skrift, billede, kultur – og Postman.*

